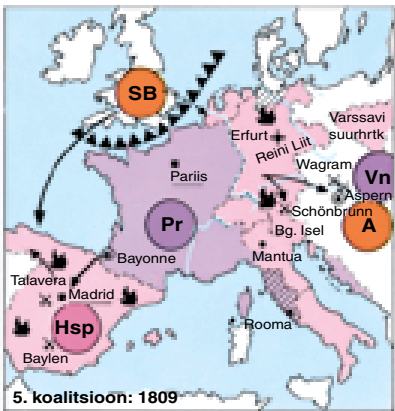
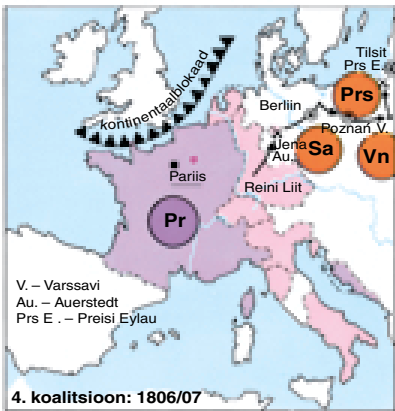
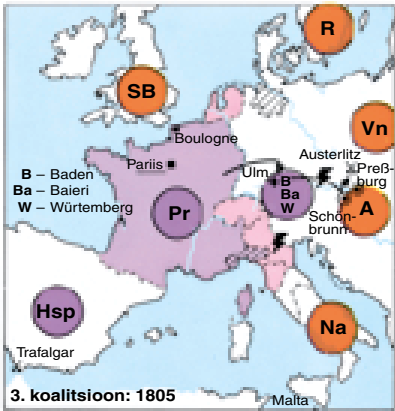
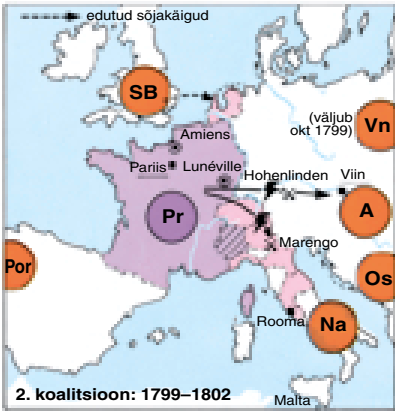
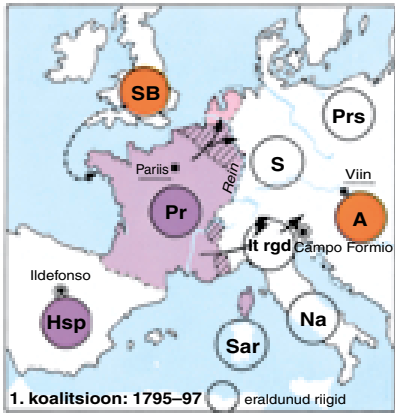
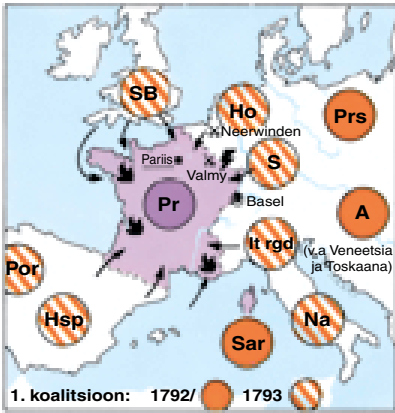

302 Napoleoni ajastu / Euroopa I (1799–1809)

Prantsusmaa
 Pr anneksioonid
 Pr satelliitriigid
 Pr okupatsioon

Napoleoni-vastased koalitsioonid 1792–1809

Koalitsioonisõjad

Euroopa riigid võitlevad vahelduvates liitudes rev ideede ning alates 1799 NAPOLEONI juhitud Pr vabariigi ekspansiooni vastu. Sõjad asendavad pol tasakaalu kontinendil Napoleoni hegemooniaga; nad äratavad ühtaegu Euroopa rahvaste rahvusliku vastupanu ning valmiduse reformideks, mis saavad modernsete riikide nurgakiviks (lk 311). Vastupanukeskused on **Austria**, mille poliitikat juhib alates 1805 krahv STADION (1763–1824), ja **Suurbritannia** (PITT NOOREM, lk 309), mis ehitab üles oma mere- ja koloniaalriigi ning tõuseb majandussõjast (kontinentaalblokaad, lk 305) hoolimata tugevaimaks kaubandus- ja tööstusriigiks maailmas.

1792–97 1. koalitsioonisõda (lk 301). Pärast seda võidab PITT NOOREM Malta okupeerimise tagajärjel enda poole Austria ja Malta Ordu suurmeisteri, keiser PAUL I [1796–1801], kes olid varem toetanud prantslasi.

Napoli kallaletung Rooma vabariigile valandab

1799–1801 2. koalitsioonisõja. Liitlaste esialgne edu: ertsht KARL võidab JOURDANI Osterachi ja Stockachi juures (märts), MASSÉNAT Zürichi all (juuni); kindral SUVOROV lööb MOREAUD Cassano juures (apr); JOUBERT alistub Novi juures (aug). Itaalia tütarvabariigid varisevad kokku.

Vene vägede operatsioonid Šveitsis ja Briti-Vene invasioon Alkmaari juures Hollandisse jäävad tulemusteta. Vihistunud, et britid okupeerisid Malta, lahkub PAUL I koalitsioonist (okt).

NAPOLEON jätab oma sõjaväe Egiptusesse (aug), maabub Prantsusmaal, kukutab Direktooriumi (lk 305) ja kehtestab sõjaväelise diktatuuri.

1800 võidud Marengo (NAPOLEON) ja Hohenlindeni (MOREAU) all.

Veebr 1801 Lunéville'i rahu: Austria peab kinnitama Campoformio (lk 301) tingimused.

1801 põhjariikide koalitsioon neutraalse kaubanduse kaitseks (Venemaa, Rootsi, Taani, Preisimaa), mille vastu Suurbritannia kaitseb ennast kallaletungiga Kopenhaagenile (NELSON). Pärast Venemaa rahuõlmimist on Inglismaa isoleeritud; PITT astub tagasi.

Märts 1802 Amiensi rahu – NAPOLEONI poliitika esimene kõrghetk: Suurbritannia loobub kõigist koloniaalvallutustest (peale Tseiloni ja Trinidadi) vastuseks Prantsusmaa lahkumisele Egiptusest.

1802 NAPOLEON korraldab ümber Itaalia: Kiri-kuriigi taastamine (ilma Romagnata) ja Bourbonide Napoli kuningriigi taastamine. Toskaania suurhrk kuulutatakse Etruuria kgr-ks, Tsi-salpiini vab Itaalia vab-ks (mille esimeseks

konsuliks on NAPOLEON); Piemonte jääb Pr sõj valitsuse alla.

Uued Briti-Pr pinged tulenevad Pr koloniaalriigi taastamise katsetest (Louisiana ostmise Hispaaniale 1800; maabumine Haitil ja Martinique'il); Hannoveri okupeerimisest Pr poolt 1803 ja Baseli rahu (lk 301) rikkumisest; Pr kaitsetollimeetmetest ning

1804 invasiooniettevalmistustest Boulogne'i laagris (NAPOLEON: „Kui me suudame 6 tundi kanalit valitseda, siis oleme me maailma valitsejad!“). Inglismaa säilitab Malta; PITT NOOREM sõlmib keiser ALEKSANDER I-ga [1801–25] uue koalitsiooni; sellega ühinevad Austria, Rootsi, Napoli.

1805 3. koalitsioonisõda. Austria armee piiratakse ümber ja kapituleerub Ulmi all; NAPOLEON siseneb Viini.

21.10.1805 Trafalgar merelahing kindlustab Inglise ülemvõimu merel. Ertsht KARL taandub pärast Ülem-Itaalias (Caldiero) saavutatud edu; enne toimub

2.12.1805 Austerlitz lahing (Kolmekeisri lahing): NAPOLEONI hiilgav võit. Preisimaa vahetalitus saabub liiga hilja.

12.12.1805 Schönbrunni lepinguga saab Preisimaa Kleve, Neuenburgi ja Ansbach-Bayreuthi vastu Hannoveri kvk. Viimane liitub Napoleoni süsteemiga.

25.12.1805 Pressburgi (Bratislava) rahu: Austria kaotab Itaalia vabariigile Veneto ja Dalmaatsia; **Baierile** Tirootli, Voralbergi, Lindau; **Badenile** ja **Württembergile** Breisgau koos Konstanziga. Austria saab Salzburgi ning tunnistab saksa vürstide tiitlite suurendamist (lk 307).

Pärast oma vastase PITTI surma pakub NAPOLEON Inglismaale (rikkudes oma lepingut Preisimaa) Hannoveri. Preisimaa vastab

1806/07 4. koalitsioonisõjaga (lk 307); üksijäänuna variseb Preisimaa täielikult kokku.

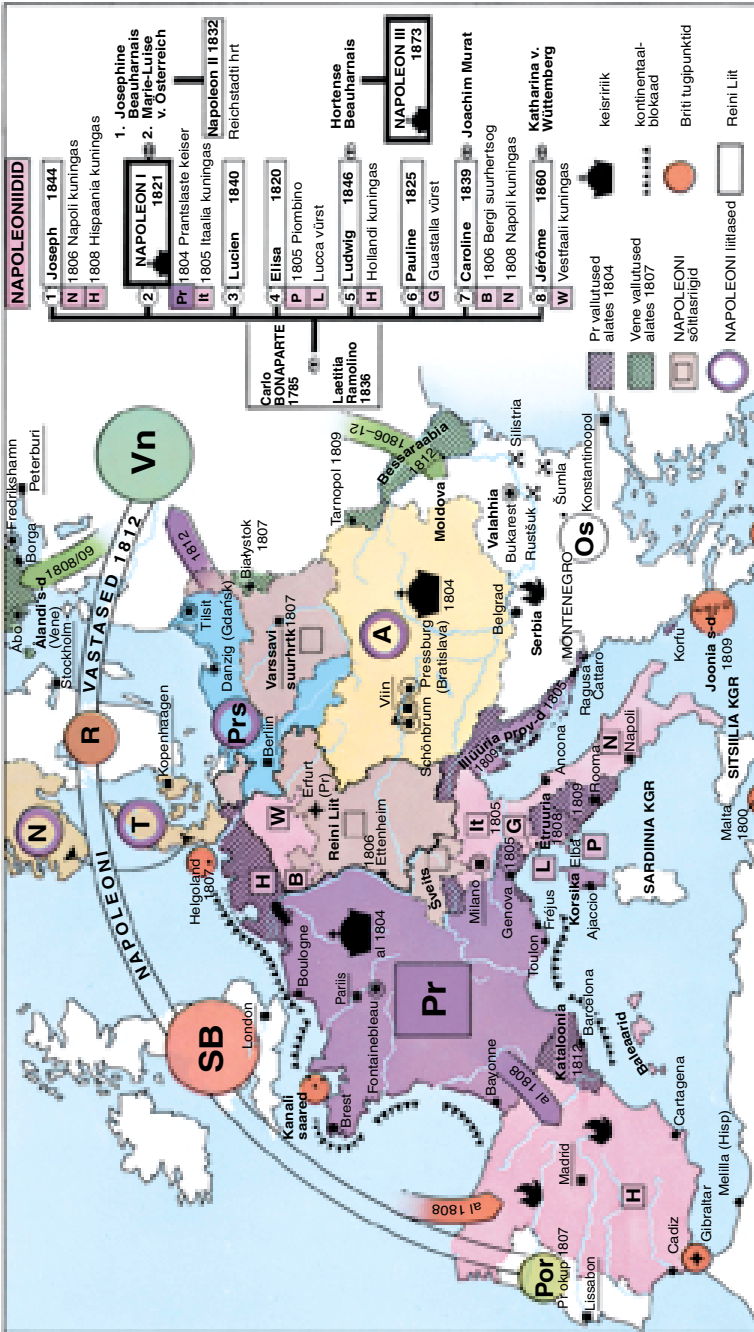
1806 kontinentaalblokaadi väljakuulutamise Berliinis „sest Inglismaa ei tunnusta rahvusvahelist õigust ja kuritarvitab blokaadiõigust“.

1807 Tilsiti rahu (NAPOLEONI poliitika teine kõrghetk). Preisi jäänukriik (Elbest idas) pääsetakse vaid Venemaa sekkumise tõttu.

NAPOLEONI liidupartnerina (Euroopa jagamine Pr ja Vene huvisfäärideks) ühineb Venemaa kontinentaalblokaadiga.

Ka Austria rahvuslik ülestõus

1809 5. koalitsioonisõjas nurjub. Schönbrunni rahu (lk 307) lõikab Doonau monarhia ära merest. STADIONI järglasena püüdleb vürst **Metternich** (lk 317) edukalt **Napoleoni** toetusele. Preisimaa ja Austria kaasatakse abistamis-lepingutega Napoleoni süsteemi.

Napoleoni ümberkorraldused Euroopas 1812

Konsulaat (1799–1804)

1799 18. brümaari riigipööre (9.11.): sõjaväelaste ning oma venna LUCIENI abiga likvideerib NAPOLEON teovõimetu Direktooriumi, saadab laiali Viiesaja Nõukogu ning moodustab ajutise valituse, kuhu kuuluvad mh FOUCHÉ (1759–1820) ja TALLEYRAND vastavalt politsei- ja välisministrina. SIEYÈS koostab uue, **Konsulaadi põhiseaduse: 1. konsul** (vaid talle kuulub seadusandliku initsiatiivi õigus), keda nõustavad 2. konsul ja **Riiginõukogu**, nimetab ametisse kõik ohvitserid, ametnikud, kohtunikud ning 80 **Senati** liiget. Seadusandlik võim jaotub järgmiselt: **Tribunaat** arutab seaduste projektid läbi, kuid ei hääleta, **Seadusandlik Korpus** ei aruta, ainult hääletab. – Demokraatiaga rüütatud sõj diktatuur võetakse vastu plebistsiidiga (vaid 1562 vastuhäält) ning **Napoleon** valitakse 10 aastaks **1. konsuliks**.

Haldus. Bürokratia spetsialiseerumine (kutselised ametnikud) ja õigusinstantside assimileerimine haldussüsteemi.

Haridussüsteem. Haridusasutused jagatakse ühtluskooli süsteimi alusel alam-, kesk- ja kõrgema astme koolideks, allutatakse riikl kontrollile ja juhtimisele. Rõhku pannakse formaalloomulistele ainetele (ladina k, matemaatika) ning rakenduslikele loodusteadustele. Halduse ja koolisüsteemi tsentraliseeritus on Prantsusmaale iseloomulik tänapäevani.

Kirik. PIUS VII [1800–23] loobub rahu huvides kirikuvaredate tagastamise nõudmisest (lk 297).

1801 konkordaat (kehtiv kuni 1905) seob vaimulikkonna ja kat elanikkonna riigiga (piiskoppide nimetamine; preestritele palga maksimine ja truudusevande nõudmine).

1811 Rahvuskontsiil. Uued konfliktid (kirikukoolide ja preestrite seminaride sulgemine).

Majandus ja õigus

1800 Prantsuse Panga asutamiselega pannakse piir inflatsioonile. Kaitsetollide, teedehitamise, sõj tellimuste abil taastuvad käsitöö ja tööstus.

1804 „Tsiivilkoodeks“ (Code civil Napoléon): garanteerib isikuvabaduse, võrdsuse seaduste ees, eraomandi, tsiivilabieliu, abiellulahutuse.

Ühiskonnakord. Juhtivaks jääb (suur)kodanlus; emigreerunud aadlil kästakse tagasi pöörduda; karjäär riigiteenistuses on kõigile avatud.

1802 Auleegioni Ordu asutamine. Režiim toetub ajakirjandussensuurile, nukkidele ja politsei-aparaadile (FOUCHÉ). Kritisereijaid (DE STAËL, CHATEAUBRIAND) ei sallita.

Sõjavägi. Konskriptsioonid (noorsõdurite võtmised) ühes vabastuse saamise võimalusega koguvad vahemikus 1806 kuni 1812 u 1,3 mln sõdurit (41% sõjaväekohuslastest). Vägede

varustamist häirivad eraisikutest krediteerijate spekulatsioonid.

1802 plebistsiidiga pikendatakse NAPOLEONI konsulaat eluaegseks, tuues ettekäändeks tema edu.

1804 paljastab FOUCHÉ rojalistliku vandenõu: Badenis asuvast Ettenheimist röövitud ENGIENI hrt, kes ei ole vandenõuga seotud, langeb mõrva ohvriks. – NAPOLEON taotleb Senati kaudu pärilikku keisrivõimu.

Napoleoni keisririik (Empire)

1804 NAPOLEON I kroonitakse prantslaste keisriks. Tema perekonnaliikmed saavad aadlitiitli, ministrid ja kindralid ühendatakse kõrgemateks aukandjateks ja marssaliteks.

1807 majoraadi ja vanade tiitlitega pärjatud uusaadli loomine (kuni 1814 31 hertsogit, 451 krahvi, 1500 parunit). Ksr kasvab tänu lakamatutele anneksioonidele (lk 302).

Impeeriumi ülesehitus. Ratsionaalselt üles chitatud **hegemonia Euroopas** jaguneb alates 1807 perekonnariikideks (Napoleoniidid), sõltuvateks vasallriikideks ja liitlasteks. – Pr marssal BERNADOTTE valitakse Rootsi troonipärijaks (KARL XIV). Oma poliitika õigustamiseks viitab NAPOLEON ajaloolistele paralleelidele (Rooma ja Karolingide impeerium).

1807 Milano dekreeti **kontinentaalblokaadi** tõhustamiseks mittejärgivad riigid okupeeritakse: Portugal 1807; Etruuria, Rooma 1808/09, Põhja-Saksamaa 1810.

Tagajärjed Mandri-Euroopale:

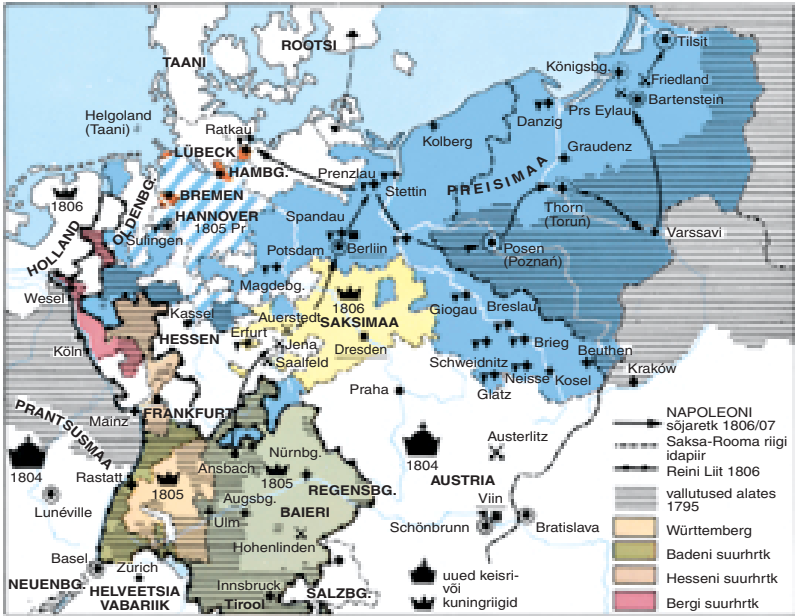
- 1) liberaalsete ideede levik, feodalismi ületamine ja moodsa õigusemõistmise juurutamine (*Code civil*);
 - 2) tsentraliseeritud bürokraatia ja riikliku koolikorraldusega riikide tekkimine;
 - 3) Pr võõrvõim ning seni riikl killustatud alade koondamine soodustavad natsionalismi;
 - 4) Pr majanduse eelistamine; tekstiilitööstuse laiendamine; kontinentaalblokaadist tingitud koloniaalkaupade nappus põhjustab hindade tõusu, aseainete tootmise (peedisuhkur), salakaubanduse, musta turu kujunemise ja korruptsiooni;
 - 5) **Venemaa** omandab NAPOLEONI partnerina 1807 Białystoki, 1809 Tarnopoli; 1809 Fredrikshamni rahuga **Soome**; 1806–12 Vene-Türgi sõjaga **Bessaraabia**.
- 1808 Erfurdi vürstidepäev:** NAPOLEON kohtub ALEKSANDER I-ga.

Oma dünastia väärtustamiseks ning Austria sidumiseks abiellub NAPOLEON

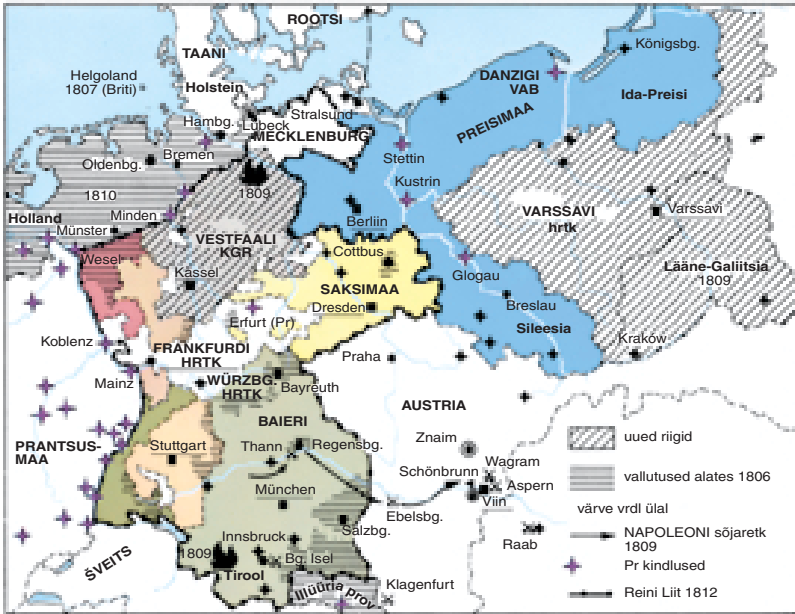
1810 FRANZ I tütre MARIE-LUISEGA.

1812 impeeriumi suurim ulatus: 152 departemangu, kus elab 50 mln Euroopa 175 mln elanikust.

306 Napoleoni ajastu / Saksa keisririik (1797–1806[09])

Saksa-Rooma riigi lagunemine 1804/06

Reini Liit 1812

Saksa-Rooma riigi likvideerimine

Lunéville'i rahuga (lk 303) surub NAPOLEON läbi

1797–99 Rastatti kongressil tagasi lükatud Saksa-amaa ümberkorraldamise kava Reini vasak-kalda saksa vürstide kaotuste hüvitamiseks. – NAPOLEONI eesmärgid: 1) Saksa-Rooma riigi likvideerimine; 2) Saksa puhverriikide moodustamine pol vastukaaluks Austriale; 3) saksa vürstide sundimine vasalliseisundisse territooriaalsete võitudega.

Pol ümberkorraldused neljas astmes.

1. Kirikumaade sekulariseerimine Prantsusmaa eeskujul (lk 297).

1803 riigideputatsiooniaakt: jaotatakse laiali kõik võimalikud territooriumid peale Mainzi; 51 riigilinnast 45, samuti väiksemad vk-d ning kk-d; ühtekokku 112 riigikest 3 mln elanikuga. – Suurimad võitjad on **Baden:** territoorium suureneb 738%, elanikkond 948%; **Preisimaa:** territ 489%, elanikkond 438%; **Württemberg:** territ 414%, elanikkond 857% ja **Baieri:** territ 144%, elanikkond 142%.

2. 350 riigirüütelkonna kaotamine (1804).

3. Saksa vürstide tiitlite ülendamine NAPOLEONI nõusolekul, rikkudes riigidõigust:

1804 võtab FRANZ II [1792–1806] endale Austria keisri tiitli (valitseb FRANZ I-na kuni 1835).

1805 muutuvad Baieri ja Württemberg kgr-ks, 1806 Baden, Hessen-Darmstadt, Berg suurhrtk-ks.

4. 16 lõuna- ja läänesaksa vürsti reedavad avalikult keisririigi, asutades NAPOLEONI protektoradi all

1806 Reini Liidu. Abivägede andmise kohustus; esimeseks vürstiks saab Dalbergi vabahärra, Mainzi pp ja alates 1810 Frankfurdi suurhrt KARL THEODOR (1744–1817).

6.08.1806 loobub FRANZ II NAPOLEONI survele keisrirkroonist: **Saksa Rahvuse Püha Rooma Keisririigi lõpp**, 1232 (lk 173) alanud ning 1356 (lk 195), 1555 (lk 235) ja 1648 (lk 255) jätkunud lagunemise lõpptulemus. See valmistab pinda Saksa rahvusriigi tekkeks (lk 310). – Rahvuse alandust tajutakse küll valusalt, ent rahvas lepib sellega. Ainsaks märtri on Nürnbergi raamatukaupmees PALM, kelle prantslased 1806 tema kirjutise „Saksamaa oma sigavaimas alanduses“ eest maha lasevad.

Preisimaa kokkuvarisemine

Krahv HAUGWITZ (1752–1832) äpardunud kabinetipol tõttu satub Preisimaa sõltuvusse NAPOLEONIST. Viimase omavolitamise vastu sõlmib Preisimaa koalitsiooni Venemaa ja Saksiga. Ultimaatum Prantsusmaale, milles nõutakse kõigi Pr vägede tõmbumist Reini taha ning Reini Liidu laialisaatmist, põhjustab

1806/07 4. koalitsioonisoja. Vananenud Preisi-Saksi armee saab

okt 1806 Jena ja Auerstedti kaksiklahingus hävitavalt lüüa. Preisimaa variseb sõj ja moraalselt kokku; pealinn viiakse Königsbergi; NAPOLEONI sissemarss Berliini (vastupanuta); Preisi väeosade likvideerimine Prenzlaw ja Ratekau juures (BLÜCHER); vastu panevad ainult Kolbergi (GNEISENAU, NETTELBECK), Graudenzi (COURBIÈRE) ja Glatzi kindlus.

Dets 1806 Pozna i rahu Saksimaaga, kes ühineb Reini Liiduga.

Veebr 1807 lahing Preisi Eylau all: SCHARNHORST takistab prantslasi võitu täielikult ära kasutamast; FRIEDRICH WILHELM III [1797–1840] põgeneb Klaipėdasse.

Juuni 1807 Vene väed saavad lüüa Friedlandi juures.

Juuli 1807 Tilsiti rahu: Preisimaa pääseb vaid tänu Venemaa protestile täielikust hävingust (lk 303); ta kaotab oma Elbest läänes asuvad valdused ja kunagised Poola alad peale Lääne-Preisi; Danzigist saab Pr garnisoniga vabariik. Kuni kõrgete kontributsioonide tasumiseni jääb Preisimaa Pr okupatsiooni alla, tema sõjaväge kärbitakse 42 000 meheni. – Tekivad uued riigid: NAPOLEONI venna JÉRÔME'I valitsev **Vestfaali kgr ja Varssavi suurhrtk** (personaalunioonis Saksimaaga).

Austria ülestõus (1809)

Hispaania ülestõus (lk 313) on krahv STADIONILE signaaliiks rahv vastupanu alustamiseks. Ertshrt KARL pöördub manifestiga saksa rahvaste poole, kuid tulemusteta. Pr okupatsioon ja tsaar ALEKSANDER I takistavad Preisimaad sekkumast. NAPOLEON surub Austria armee tagasi Böömimaale.

Mai 1809 Asperni lahing lõpeb suurte kaotustega ja NAPOLEON saab esimest korda lüüa ertshrt KARLILT. Üksikud edutud vastupanukatsed Põhja-Saksamaal (**Schilli vabakorpus**).

Rahvasõda Tirolis: võidukad heitlused ANDREAS HOFERI ja JOSEF SPECKBACHERI juhtimisel **Iselbergi juures** Baieri ja prantslaste vastu. HOFER reedetakse ja lastakse 1810 Mantuas maha.

Juuli 1809 saab Austria lüüa Wagrami lahingus. Ertshrt KARL ja STADION astuvad tagasi.

Okto 1809 Schönbrunni rahu: Austriast saab sisemaariik; ta kaotab

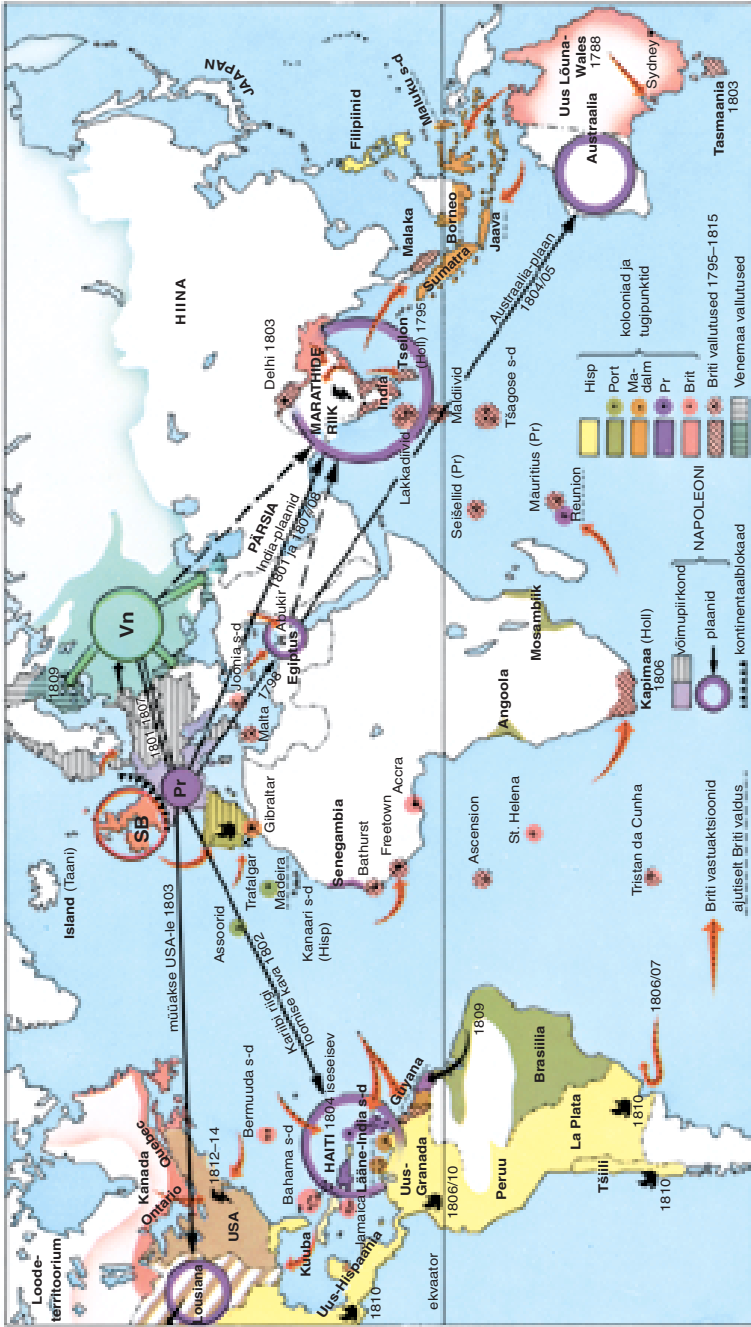
– **Baierile** Salzburgi, Inni neljandiku ja Põhja-Tirolit;

– **Itaaliale** Lõuna-Tirolit;

– **Prantsusmaale** Illüüria prov;

– **Varssavile** Lääne-Galiitsia koos Krakówiga;

– **Venemaale** Tarnopoli (kokku 100 000 km², 3,5 mln elanikuga); armee suurus piiratakse 150 000 mehega.

Napoleoni maailmapoliitiline võimuvõitlus Suurbritanniaga

Suurbritannia siseolukord

Parlamentaarne süsteem. Ameerika Iseisvus-sõda kukutab GEORGE III [1760–1820] autokraatliku valitsuse. Valitsust juhivad parlamentist sõltuv peaminister. Parlamendis vaidlevad omavahel väikesed maomanimest aadlioligarhia pool kildkonnad, kellele on nende kohad kindlustatud kõrge valimistsensusega. Valitsusse kuulumine toob kaasa hästi tasustatud ametikohti, **patronaadiõigus** (ametite jagamine) läheb kuningalt üle peaministrile ning jääb valimispiirkondades altkäemaksuallikaks. **Toorid** toetuvad anglikaani riigikirikule, **viigid** esindavad peamiselt **disentereid** (prot teiseusulised). Olles majanduselus juhtpositsioonil, taotlevad viigid parlamentireformi – valimisringkondade ümberkorraldamist, nii et nn pehkinud kohtade (elanikest tühjenenud piirkonnad) asemel saaksid rohkem mandaate uued valimisõigusega tööstuslinnad. **Katoliiklased** saavutavad 1779 avalike jumalateenistuste pidamise keelu tühistamise, mitte aga täielikku emantsipatsiooni.

Radikaalseid dem ideid (rahva suveräänsus, monarhia kaotamine) kuulutab **Thomas Paine** (1737–1809). Oma teoses *Rights of Man* (1792) polemiseerib ta **Edmund Burke**’iga (1729–97), kelle konservatiivne kriitika raamatus *Reflections on the Revolution in France* (1790) avaldab Inglismaale ja Euroopale tugevat mõju.

Industrialiseerimine ja agraarrevolutsioon. Vaatamata sisemistele puudustele (iganenud kriminaalõigus, vaestehoolekanne ning kasvatus), muutub Inglismaa kapitalistliku majanduskorralduse alusel „maailma töökojaks” (lk 321). Maakorraldus ning uus viljavaheldussüsteem tõstavad põllusaaki. Sellest hoolimata tekib toiduainete defitsiit, kuna elanikkond kasvab vahemikus 1750–1820 7,8 mln-lt 14,3 mln-le (eriti linnades). Masinad, vabrikulinnad ja palgatöö tõrjuvad kõrvale käsitöö, väikelinnad ja põlluharimise. Uued teedeühendusmeetodid parandavad transpordi- ja liiklusolusid. Tööstuskaupade väljavedu tugevdab Briti maailmakaubandust. Sotsiaalsed probleemid jäävad lahendamata.

Vaheajaga aastatel 1801–04 juhivad **1783–1806 pm-na riiki William Pitt noorem** (24-a). Suurbritannia kannatab Ameerika Iseisvussõja võlgade koorma all.

1785 kaotatakse Inglismaa ja Iirimaa vahel kõik tollid; Iirimaa muutub pärast 1797/98 mässu 1801 Suurbritannia ja Iirimaa Ühendatud Kgr osaks.

Briti koloniaalriigi uus kindlustumine

Kanada: pr asunike sidumine Inglismaaga õnnestub

1791 maa jagamisega pr **Alam-Kanadaks** (Quebec) ja ingl **Ülem-Kanadaks** (Ontario).

Austraalia: Sydneyst (Botany Bay) lähtudes alustavad valged (esialgu vangid) 1788 maa hõivamist.

India: 1784 läheb *East India Bill*’i alusel kontroll Ida-India Konpanii üle parlamentidelt (*Regulating Act* 1773) valitsusele (lk 367).

Võitlus Briti maailmariigi pärast

PITTI suurim saavutus seisneb Pr rev ja NAPOLEONI-vastase võitluse juhtimises. – Inglismaad sunnib

- 1793 1. koalitsioonisõtta (lk 301) sekkuma
 - 1) Briti-Pr konkurentse kolooniate pärast;
 - 2) jõudude tasakaalu kadumine Euroopas;
- 3) Reini suudme okupeerimine Pr poolt. – Viigide opositsiooni juhina nõuab CHARLES JAMES FOX (1749–1806) võitluse lõpetamist, aitab kaasa 1801 PITTI tagandamisele ning 1802 Aamiensi rahu (lk 303) sõlmimisele.

Napoleoni plaanid Suurbritannia vastu

1798/99 sõjaretk Egiptusesse (lk 301).

1801 1. India-plaan liidus PAUL I-ga. See heidetakse keisri mõrvamise tõttu kõrvale. – RICHARD WELLESLEY vallutab 2. Marathi sõjas (1803–05) India idaranniku.

1802 nurjab Briti sõjalaevastik Kariibi mere riigi loomise plaani.

1803 müüakse Louisiana (lk 293), meelitatakse USA-d enda poolele.

1804/05 loobutakse plaanist vallutada Lõuna-Austraalia ning tungida Briti saartele.

1807/08 2. India-plaan nurjab keiser ALEKSANDER I kõhklemissel tõttu.

1812–14 Briti-USA sõda (lk 293), tulemusteta.

Briti kaitseabinõud: uute koalitsioonide moodustamine (lk 303); „väheste vägede ja suurte summade” andmine liitlaste käsutusse; **meresõda adm Nelsoni** (1758–1805) juhtimisel: kindlustab inglaste ülemvõimu merel ning mereetee Indiasse. Pr sadamate **blokaad** ja ka neutraalsete laevade kaaperdamine tugevdab Briti laevastikku igal aastal u 2000 laeva võrra.

1806 vastab NAPOLEON kontinentaalblokaadi väljakuulutamisega (lk 303), mida karmistatakse pärast brittide

1807 Kopenhaageni pommitamist ning Taani laevastiku konfiskeerimist.

1808 avab ARTHUR WELLESLEY teise rinde Portugalis (lk 313).

Tagajärjed Suurbritanniale

Maksude suurenemine, teraviljas makstavad toetused, Euroopa meretaguste turgude kaotamine (Lõuna-Ameerika). Kasvav tööstusoodang põhjustab alates 1810 ületootmiskriisi (töötus, näljahädad). 1811/12 esimesed masinapurustamised (luudiid).

Briti pankade kullareservid hoiavad ära hindade kokkuvarisemise. – Majandussõda ei too lahendust, mõlemad pooled sõltuvad litsentsidest.

310 Napoleoni ajastu / Saksamaa I (kultuur, teadus)

Saksa rahvastunde tekkimine

Pr rev ajal hakkavad riikl juba ühendatud Lääne-Euroopa rahvad valgustus- ja vabadusideede mõjul (Inglismaa, Prantsusmaa) või ühise traditsiooni (Hispaania) kaudu end **rahvustena** tunnetama. Saksa rahval raskendab seda protsessi maa poliitiline killustatus. Alates 18. saj keskpaigast tunnevad poeedid, õpetlased ja haritlased endid üha enam ühe **kultuurirahvuse** osana; nad on esialgu mittepõlv, nn **Saksa liikumise** kandjad: **Lessing** (lk 257) võitleb pr „võõrandumise“ vastu kirjanduses, **JUSTUS MÖSER** (1720–94) ülistab vanu saksa eluviise ja kombeid, **Klopstock** (1724–1803) isamaa-armastust.

Torm ja tung (1760–80, nimi ühe KLINGERI draama järgi, mõjutatud pietismist ja ROUSSEAUSt, lk 257) seab opositsioonis valgustusega mõistuse vastu vaba tundmuse, toetub SHAKESPEARE'I loomingule, Saksa minevikule ja loominguilisele loomulikule ehk originaalsele **geeniusele**. Rühmitus koguneb Strasbourgis noore **Goethe** juures (*Götz von Berlichingen*, 1773). 1770 otsustav kohtumine **Joh. Gottfried Herderiga** (1744–1803), kes avastab rahvakeele ja -laulu kui ebateadlikult loova „rahvavaimu“ väljenduse ning raamatus *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784–91) rahvaste rahv eripära „humaansuse edendamiseks“. Temalt saadud impulsid mõjutavad viljastavalt klassitsismi, romantismi ja eelkõige slaavi rahvaste rahvuslikku teadvust.

Klassitsism (Johann Wolfgang Goethe, 1749–1832; Friedrich Schiller, 1759–1805) on meeletatud kosmopoliitilisel. KANTI kõlblusseaduse **kohustuse** järgida inimväärikust seob SCHILLER sisemise **kalduvusega**. Ideaalne klassikalise Kreeka inimsuses, „õilsas lihtsuses ja vaikes suuruses“ (WINCKELMANN) peab kujunema kõlbeliselt vaba isiksus (**uushumanism**). Kunst ületab esteetilises harmoonias „ideaali ja elu“ vahelise pinget, seetõttu on tal moraalne väärtus.

Ka **saksa idealism** tugineb KANTILE, üritades öelda spekulatiivselt madagi maailma kohta „nii nagu see on“ (lk 257). **Joh. Gottlieb Fichte** (1762–1814) taandab rmt-s *Wissenschaftslehre* (1794) kogu olemise igavesele vaimsele jõule (minale), mis avaldub vabas, subjektiivses tegevuses. **Fr. Wilh. Schellingi** (1775–1854) järgi on loodus kui nähtav vaim ja vaim kui nähtamatu loodus identsed. Kunstnik on ülem kui mõtleja, kuna tema töö küünib „maailmahinge“ loomingu lähemale.

Mõlemad filosoofid mõjutavad oluliselt **romantismi**. Vanem, puhtalt kirjanduslik suund (Jenas, Berliinis vendade SCHLEGELITE, TIECKI, NOVALISE jt ümber) üritab lahendada vastuolusid loodus-vaim, tunne-mõistus, lõplik-lõpmatu subjektiivse internaliseerimise kaudu (fantaasia,

unistus, müstiline kaemus). Ollakse teadlikud, et igatsetud asjade piiritlemine pole saavutatav (romantiline iroonia).

Nooremas romantismis (Heidelbergis BRENTANO, VON ARNIM, VON EICHENDORFF jt) pöördutakse rahvusluse jõudude poole (rahvalaulud, muinasjutud, muistendid), mis kujunevad orgaaniliselt, omavad aj iseväärtust (historism) ja mis ei allu mingitele ratsionaalsetele seadustele.

Romantismi põhimõtted kanduvad muusikasse, kunsti, kirjandusse jm, sellega seoses kujunevad ajaloo **vaimuteadused**: ajalugu (NIEBUHR, RANKE); õigus (SAVIGNY); kirjandusteadus (vennad SCHLEGELID); germanistika (vennad GRIMMID, UHLAND); romanistika (DIEZ); usuteadus (BACHOFEN); riigiteadus (lk 319).

Romantismi ideed levivad Euroopas (DE STAËL, *De l'Allemagne*, 1813) ja arenevad üldiseks vaimu-uudumuseks Inglismaal (BYRON, SHELLEY, KEATS), Prantsusmaal (HUGO, LAMARTINE, SAND), Itaalias (LEOPARDI, MANZONI), Taanis (ANDERSEN), Poolas (MICKIEWICZ), Venemaal (LERMONTOV, PUŠKIN) jm.

Saksa rahvustegevuse läbimurre

Pr võimu mõjul seotakse Saksa liikumise apoliitilised ideed rahvusega (SCHILLER: „Orléansi neitsi“, 1801; „Wilhelm Tell“, 1804). **Friedrich Hölderlin** (1770–1843) ülistab „vaba rahvast kreeklasi“ ja surma isamaa eest. „Kõnedes Saksa rahvale“ (1807/08) nõuab FICHTE vaimset vabadust pol uuenduste teostamiseks ja võrdsustab „saksa olemise kultuuri“ tõelise moraaliga ja kultuuriga. Teoloog **Schleiermacher** (1768–1834) äratub patriootilistes jutlustes rahv ühtsuse tunde; „Hermanni lahingus“ (1808) visandab **Heinrich von Kleist** (1777–1811) rahv ülestõusu eeskju. **Joseph Görres** (1776–1848) asutab „Reini Merkuuri“ näol teravaima NAPOLEONI-vastase võitleva ajakirja. **Ernst Moritz Arndt** (1769–1860) viib rahv eesmärgi („olla rahvus on tänapäeva religioon“) rahva sekka. Rahvuslikke laule levitavad teiste seas TH. KÖRNER ja MAX von SCHENKENDORF. **Fr. Ludwig Jahn** (1778–1852) paneb aluse rahv vaimlemisliikumisele. – Ebaselgeks jääb rahv vabaduse sisuline määratlus. Rahvuse all mõeldakse

- 1) klassitsismi ja valgustusideede mõjul **vaimset kultuuriühtsust**;
- 2) romantilise rahvusluse ja keskaegse riigiidee mõjul **rahvalikku saatuseühtsust**;
- 3) Pr rahvusriigi eeskujul vabade inimeste **poliitilist ühendust**.

Erinevad rahv ettekujutused allutatakse esialgu Pr võõrvõimu alt vabanemise üldisele eesmärgile. Selles mõttes saab NAPOLEON saksa rahva ühendajaks.

Pärast Napoleoni langust vallanduvad poliitilised vastuolud.

Saksamaa sisemine ümberkujundamine

Preisimaa. Juba enne 1806. a kokkuvarisemist kritiseerivad kõrgemad ametnikud absolutistlikku riigikorda. Reformaatid soovivad „revolutsiooni ülalt”, mis looks seisusliku rahvusriigi, vabastades ja kasvatades alamad vastutust ja gavateks riigikodanikeks. Juhtfiguuriks saab riigi vabahärra **vom und zum Stein** (1757–1831) Nassau-Lahnist. Preisi teenistuses olev jurist õpib Vestfaalis tundma seisusliku omavalitsuse vorme, lastakse 1807 kui jakobiin ametist lahti, kutsutakse pärast Tilsiti rahu taas ametisse, valandatakse 1808 uuesti (mõlemal korral NAPOLEONI nõudmisel). Tsaari pol nõuandjana teeb ta kuni 1815 kihutustööd rahv ühinemise eest („mul on ainult üks isamaa, selle nimeks on Saksamaa”). – Traditsiooniteadlikkuse on STEINI juures ühendatud lib (Pr) ja dem (Ingl) ideedega isikupäraseks konservatiivseks mõtlemiseks. Tema reformiplaan („Nassau märgukiri”, 1807) teostab alates

1810 riigikantsler vabahärra **Karl August von Hardenberg** (1750–1822; 1778 krahv, 1814 vürst). Kogenud diplomaat ja lib rationalist seab oma „Riia märgukirjas” (1807) eesmärgiks „dem reformid monarhistlikus riigis” ilma seisuslikku omavalitsust tähtsustamata.

Sotsiaalreformid seisusepiiride kaotamiseks.

1807 talupoegade vabastamise edikt: kaotatakse pärisorjus, kehtestatakse isikuvabadus, eraomand, kutseala vaba valik ja õiguslik võrdsus.

1808 linnakorraldus: varaka kodanluse omavalitsus valitavate linnavolinikega.

1810/11 ametivalikut piirava tsunftisunduse kaotamine.

1811 regulatsiooniedikt: talupoeg vabaneb teorjusest, kui annab kolmandiku oma maast mõisnikule (lk 325).

1812 juutide emantsipatsioon.

Haldusreformid kohtu- ja haldussüsteemi lahutamiseks:

1808 erialaministeeriumid (sõja-, sise-, haldus-, rahandus-, justiits-, välisministeerium).

HARDENBERGI ajal: tsentraalne haldusjaotus provintsideks, valitsusringkondadeks ja maakondadeks (valitav maanõukogu, al 1812. a sandarmeeri ja ediktist maakonnadirektor, kelle nimetab kuningas). – STEINI taotletud seisuslikust kaasvalitsemisest maakonna- ja maapäevade kaudu, nagu ka rahvaesindusest, teostub vaid väike osa.

Reformide vastu astub kons aadliopositsioon, mis koondub VON DER MARWITZI ümber ühenduses Kristliku Saksa Lauaühinguga (HEINRICH von KLEIST). See ringkond näeb vana patriarhaalse Preisimaa likvideerimises ohtu riigi alustele (vrd lk 318).

Sõjaväereformid, mille eesmärk on luua patriootlik rahvavägi, viivad läbi **Scharnhorst** (1755–1813), **Gneisenau** (1760–1831) ja nende kaastöölised **BOYEN** (1771–1848), **GROLMAN** (1777–1843) ja moodsa sõjateooria looja **Clausewitz** (1780–1831; teos „Sõjast”, kirjutatud u 1816–1830). – Hoolimata NAPOLEONI poolt tegevväele kehtestatud piirangutest, moodustatakse *Krumpersystem*’i (sõj lühiväljaõpe) rakendamisega reservvägi; edutamine vastavalt teenetele, alandava ihunuhtluse kaotamine ja uue sõj juhtkonna ülesehitamine (sõj-akadeemia).

1814 uus kaitsevääseseadus seab sisse üldise sõjaväekohustuse.

Haridusreformid uushumanismi vaimus. Nende eestvedaja on riigimees ja teadlane **Wilhelm von Humboldt** (1767–1835, 1809/10 haridusmin, 1814/15 koos HARDENBERGIGA Preisimaa esindaja Viini kongressil).

1810 asutatakse **Berliini ülikool** kui akadeemilise vabaduse kants ja kõigi teaduste, uurimistöö, õpetamise ja õppimise ühendus. Õppejõududeks kutsutakse **FICHTE**, **SCHLEIERMACHER**, **NIEBUHR** ja **SAVIGNY** jt.

1812 riiklik gümnaasiumikorraldus üldhariduse printsiipide järgi. Rahvakoolireform loomulike kalduvuste arendamiseks, järgides šveitslase **Joh. Heinrich Pestalozzi** (1746–1827) ideid: *Wie Gertrud ihre Kinder lehrt* (1803).

Uus Preisi riik saab Saksa patriootide lootuseks.

Austria. Tugev vastuseis

1805–09 välismin **krahv Joh. Philipp Stadion** (1763–1824) juhtimisel teostatavatele reformidele. Rahvusprobleemid, kuna maa eri piirkondade haridus- ja arengutase on väga ebaühtlane, püüab riik teda toetavate aadlit säästa. Siiski valmistavad reformid ette NAPOLEONIVASTAST rahv ülestõusu (lk 307).

Ertshrt **Karli** (lk 301) ja **JOHANNI** (1782–1859) **sõjaväereformid.**

1808 üldise sõjaväekohustuse kehtestamine.

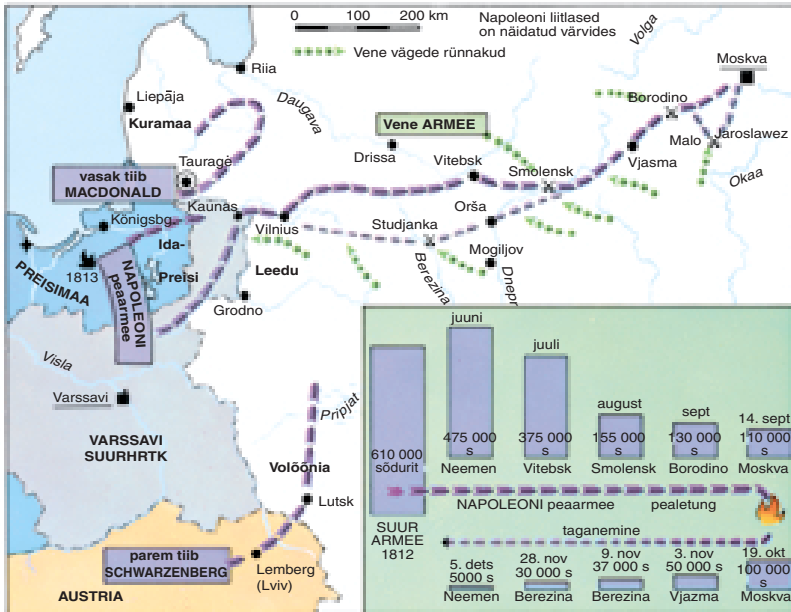
Reini Liidu riigid. Pr eeskujul luuakse – eeskätt **MONTGELAS** (1759–1838) **Baieris** ja **REITZENSTEIN** (1766–1846) **Badenis** – tänapäevase unitaariigi alused 1) ühtsete ametiasutuste (tsentraliseeritud bürokraatia), erialaministeeriumide ja erialaametnike töösse-rakendamise; 2) seisusliku omavalitsuse kaotamisega kommunides; 3) kindlate vabaduste tagamisega, maksude ja õigusliku võrdsuse; 4) riikl järelevalve kehtestamisega kiriku ja koolide üle.

Täendus: konstitutsionalismi alged soodustavad – eeskätt Lõuna-Saksamaal – lib ja dem riikliku mõtlemist.

312 Napoleoni ajastu / Euroopa II (1808–1812)

Hispaania ülestõus Napoleoni vastu 1808–1814

Napoleoni sõjakäik Venemaal 1812/13

Rahvuslik ülestõus Hispaanias

Et rünnata Portugali, mille turg on Briti kaubandusele veel avatud, kindlustab NAPOLEON okt 1807 Fontainebleau lepinguga endale õiguse paigutada oma sõjavägi Hispaaniasse ja õiguse sealt läbi marssida. **Junot vallutab Portugali** (1807), kuningakoda (JOÃO VI) põgeneb Brasiiliasse.

Veebr 1808 viib marssal **Murat** (1767–1815) „ranniku kaitsmiseks Inglismaa vastu” tugevdatud Prantsusmaa väed Madridi vastu. Pärast ülestõusu Aranjuezis, mis on suunatud kuninganna Prantsuse-sõbraliku soosiku **GODOY** vastu, on **CARLOS IV** sunnitud oma poja **FERNANDO VII** kasuks troonist loobuma. Nähes ohtu oma huvidele, sekkub NAPOLEON ja sunnib Bayonne'is **CARLOS IV** [1788–1808] ja **FERNANDO** [1808–33] oma venna **JOSEPHI** kasuks troonist loobuma (mai); **MURAT** saab Napoli kuningaks.

Rahvavalitsused (*Cortes*) Oviedos ja Cartagenas kuulutavad välja rahv vastupanu. Astuurias ja Andalusias puhkeb ülestõus, Sevillas moodustatakse **FERNANDO VII** toetuseks Kesk-hunta (ajutine valitsus).

1808 kapituleerub 23 000-meheline Prantsusmaa korpus **Bailénis**; **JOSEPH** põgeneb, Briti kindral **ARTHUR WELLESLEY** (1769–1852, al 1809 lord, al 1814 **Wellingtoni hrt**) maabub Portugalis ja tõrjub tagasi **JUNOT**. Nüüd sekkub 300 000-mehelise sõjaväega keiser ise.

1808/09 Napoleoni sõjakäik Hispaaniasse: hõivatatakse Madrid, vallutatakse Zaragoza, kun **JOSEPH** naaseb. Kampania katkestab Austria ülestõus (lk 307). Keisri korraldusel lööb **SOULT** Briti abiarmee, mida juhatab **MOORE**, La Coru a juures tagasi.

Aadli ja vaimulikkonna juhitud **gerilja** hõõgub aga edasi ning seob suuri Prantsusmaa jõude.

1809 Kirikuriigi annekteerimine ja paavsti vangistamine tugevdavad kirikutruu hispaania rahva vastupanu.

1810 tõrjub **WELLINGTON** Torres Vedrase kaitselinil tagasi **MASSÉNA** rünnaku Lissabonile. NAPOLEONI Venemaa-sõjakäigu ajal läheb tal korda

1812 vabastada Madrid. Ümber piiratud Cadizis kuulub Keskhunta välja „**Kaheteistkümnenda aasta konstitutsiooni**”, mis säilitab küll monarhia, ent piirab siiski oluliselt kuninga õigusi.

1813/14 **WELLINGTON** asub pealetungile, võidab Vitoria lahingu ja Hispaania vabaneb lõplikult. Järgnevalt hõivatatakse Toulouse.

Det 1913 Valençay lepinguga saab **FERNANDO VII** NAPOLEON käest krooni tagasi. Ta tühistab lib konstitutsiooni ja valitseb absolutistliku valitsejana. Tema reaktsooniline režiim õhutab liberaale alustama sisemist vastupanu ja ülestõuse (lk 323).

Napoleoni 1812. a sõjakäik Venemaale

Majanduskrisisid sunnivad **ALEKSANDER I koninentaablokaadi lõpetama** (dets 1810); soodustollid elavdavad Briti kaubandust ja riiki voolab hädavajalikke tööstustooteid.

Tsaari sugulase, Oldenburgi hertsogi troonilt tõukamine, samuti ka Vene huvide ignoreerimine Poolas ja Türgis teravdavad Pr-Vene suhteid.

NAPOLEON tahab vahetu sõjalise aktsiooniga Tilsiti süsteemi (lk 303) maksma panna. Sõjalised liidud Preisimaa (veebr) ja Austriaga (märts) kindlustavad **Suure armee**, senise ajaloo suurima sõjaväe pealetungi. Kuna NAPOLEON on Taani osas keeldunud täitmast **BERNADOTTE**'i (lk 305) soove (Norra liitmine Rootsiiga kompensatsiooniks Soome kaotamise eest), osutub võimalikuks Venemaa ja Rootsi liidu sõlmimine (apr). Lõpe sõda Türgiga.

Juunis 1812 ületavad Napoleoni väed sõda kuulutamata Neemeni. Vasak tiib opereerib külje julgustamiseks Kuramaal (**MACDONALDI** juhitud preislased), parem tiib Volõõnias/Leedus (saksid ja austerlased **SCHWARZENBERGI** juhtimisel). NAPOLEON tungib peaarmeega Vilno (Vilniuse) kaudu Moskva peale, mis hõivatatakse pärast võite **Smolenski** (aug) ja **Borodino** (sept) juures vastupanuta.

Isamaasõja ülemjuhataja ja rahvuskangelane **Kutuzov** (1745–1813) arvestab Venemaaavarustega, otsustab liikuva kaitse kasuks ja väldib otsustavaid lahinguid.

Pärast **Moskva langemist** õhutavad tsaari nõunik vabahärra **VOM STEIN** ja Vene aadel võitlust jätkama. NAPOLEONI rahupakkumised lükatakse tagasi. Varustusraskused, **Moskva põlemine** (hävib Kreml) ja algav talv sunnivad NAPOLEONILE peale hilinenud taandumise (okt). Vene vägede poolt jälitavat armee peab loobuma plaanist jääda Smolenskis talvekorterisse.

Berezina ületamine Sudjanka juures (nov) lõpeb katastroofiga. Nälg, külm ja haigused lagundavad kokku kuivanud Suure armee (30 000 meest) täielikult.

NAPOLEON jätab väed maha ning ilmub ootamatult välja Pariisis, et kindlustada oma kõikuma lõõnud režiimi ja koguda uut armeed.

1812 lõpus jõuavad peaar mee riised Preisi piirile (väidetavalt 1000 meest 60 hobuse ja 9 suurtükiga). Katastroofi tõlgendatakse edaspidi Jumala karistusena („Issand lõi neid mehe ja ratsu ja vankriga”).

Vabastussõjad (1813–15)

Suure armee häving süütab Euroopas rahv vastupanu.

Preisimaa ülestõus: kindral **Yorck** (VON WAR-TENBURG, 1759–1830) kohustub oma vastutusel

dets 1812 Tauroggeni konventsiooni alusel tagama Vene kindral **Diebitsile** (kelle nõuandjaks on al 1812 Venemaa teenistuses olev **Clausewitz**) Preisi abivägede erapooletuse; sellega avab ta Vene armeele tee Ida-Preisimaale. Tsaari korraldusel moodustavad vabahärra **Vom Stein**, **Yorck** ja Ida-Preisi seisused maakaitseväed.

Veebr 1813 Kaliszi leping: Venemaa kindlustab endale Poola ja nõustub vastutasuks Preisimaa taastamisega (koos Saksimaa liidendamisega). Preisi patriootide (**Scharnhorst**, **Hardenberg**) survel kuulutab **Friedrich Wilhelm III** Prantsusmaale sõja (märts). Raudristi (autasu) asutamine ning üleskutse „Minu rahvale” vallandavad rahvas spontaanse ohvrialdimuse.

Moodustatakse vabad jäägriüksused (mh **Lützow'i vabakorpus** must-puna-kuldse lipu all); hangitakse raha ja varustust rindevägede moodustamiseks. Rahvaväe loomine (**Scharnhorst**). Preisimaa kannab Venemaa kõrval vabastussõdade pearaskust (aktiivses väetennistuses on 6% elanikkonnast).

Kevadisel sõjakäigul kohtuvad improviseeritud Preisi ja Prantsuse nekrutiiväed **Grossgörscheni** (**Scharnhorst** saab surmavalt haavata) ja **Bautzeni** juures.

Napoleon tõrjub liitlased Sileesiasse, siiski maabuvad Rootsi väed **Pommeris** (mai). Suurbritannia ühineb koalitsiooniga (juuni).

Austria ühinemine. Reini Liidu vürstid hoiavad end esialgu tagasi, hoolimata **Steini** poolt märtsis 1813 koostatud Kaliszi proklamatsioonist ühineda vabastajatega ja luua Saksa rahvuspõhiseadus. **Metternich** peab läbirääkimisi mõlema poolega ja vahendab juunis 1813 **Poischwitzi** vaherahu (**Napoleon**: „Suurim rumalus mu elus!”).

Alls pärast tulemusetuid rahuläbirääkimisi **Prahas** astub Austria sõtta (aug).

Sügiskampanias ründavad kolm koalitsiooni-armeed kontsentriilselt, aga paindlikult. **Napoleoni** võit **Dresdeni** lahingus (aug) ja teised kohaliku tähtsusega edusammud ei suuda vältida Pr armee ümberpiiramist.

16.–19.10.1813 Rahvastelahing Leipzigi juures (üle 100 000 langenu ja haavatu): koalitsioon on võidukas, aga **Napoleon** taganeb heas korras armeega Reini taha.

Tagajärjed: Napoleoni süsteem variseb kokku; Reini Liit laguneb; Saksamaa, Holland ja

Põhja-Itaalia vabanevad; Napoli (**Murat**) eraldub; Taani peab

1814 Kieli rahuga loovutama Rootsile Norra, Preisimaa omandab Ees-Pommeri.

Sõjakäik Prantsusmaale 1814

Blücher (1742–1819) ja **Schwarzenberg** ületavad talvel Kaubi ja Baseli juures Reini. **Napoleon** võidab **Blücherit** Brienne'i juures, saab temalt aga lüüa La Rothière'i lähistel, kuid säilitab tänu energilistele peal tungidele (nt **Champauberti**, **Montmiraili** juures) siiski tegevusvabaduse, seda enam et koalitsiooni sõjategevus kannatab pol takistuste tõttu. **Metternichi** nõudmisel kokku kutsutud, aegamisi edenev **Châtilloni** rahukongress (veebr/märts) lõpeb tulemusteta. **Chaumonti** lepingu alusel (märts) ühineb koalitsioon taas.

31.03.1814 sisenevad liitlased Pariisi; Ajutine Valitsus (**Talleyrand**) tagandab **Napoleoni** troonilt.

6.04.1814 sunnib armee keisri **Fontainebleaus** troonist loobuma. **Napoleon** saab vürstiriigina **Elba** saare ja 800 meest koosneva kaardiväe.

1814 pöörduvad koos Louis XVIII-ga tagasi Bourbonid: kehtestatakse lib põhiseadus, kuid soositakse aadlit ja vaimulikonda.

Mai 1814 1. Pariisi rahu Prantsusmaa jaoks mõõdukatel tingimustel 1792. a piiride alusel.

Sada päeva

Pinged Viini kongressil (lk 317) ahvatlevad **Napoleoni**

märtsis 1815 **Cannes'i** juures maabuma. Ta kogub Pr tuumikväe, lubab radikaalseid dem reforme ning tungib Pariisi. **Louis XVIII** põgeneb Genti. – **Murat**, kes taotleb Itaalia kuningakrooni, asub **Napoleoni** poolele, saab aga mais 1815 lahingus **Tolentino** juures **Austrialt** (**Neipperg**) lüüa. **Ferdinand I** [1816–25] saab Mõlema Sitsiilia kuningaks. Võitjate mõlemad pearmeed, mida juhivad **Wellington** ja **Blücher/Gneisenau**, tungivad vastavalt lõunasse ja läände. **Napoleon** alustab **sõjakäiku Belgiasse** vaid 120 000 sõduriga. **Blücher** saab **Ligny** juures lüüa, jõuab aga oma vägedega veel õigel ajal **Wellingtoni** armeega ühineda.

Juuni 1815 Waterloo (ka *Belle Alliance*'i) lahing: viimane Napoleoni sõjavägi purustatakse; koalitsioon siseneb 2. korda Pariisi. **Napoleon** annab end inglaste kaitse alla. Ta deporteeritakse **Atlandi ookeanis** asuvalle **St. Helena** saarele, kus ta 1821 sureb (1840 maetud **Invalidide** kirikusse).

Nov 1815 2. Pariisi rahu: Pr kaotab Preisimaa **Saarbrückenit**, **Baierile** **Landau**, **Sardiiniale** **Savoia** ja peab maksma 700 mln franki reparatsioonide; 17 kindlust okupeeritakse 5 aastaks.

Viini kongress (1814/15)

Ümberkorralduste tegemiseks Euroopas korraldatakse uusaja 3. suur rahukongress (vrld lk 255, 269), mille eestvedajaks on esmajoones vürst **Metternich** (1773–1859), kes ajastu lib ja rahv ideed riigile ohtlikuks hukka mõistab. – Kongressi pol põhimõtted: **restauratsioon** (1792. a pol olukorra taastamine); **legitiimsus** (TALLEYRANDI põhimõte *ancien régime*'i dün pretensioonide õigustamiseks); **solidaarsus** (legitiimsete valitsejate ühistest huvidest inspireeritud poliitika rev ideede või liikumiste maha surumiseks).

Kongressist võtavad osa pea kõik Euroopa riigid. Viite suurriiki esindavad: METTERNICH Austriat, CASTLEREAGH (1769–1822) Inglismaad, keiser ALEXANDER I ja NESSELRODE (1780–1862) Venemaad, HARDENBERG ja W. von HUMBOLDT (lk 311) Preisimaad, TALLEYRAND Prantsusmaad.

Kongressi kulg. Poola-Saksi küsimus viib peaaegu sõja puhkemiseni. Püüdes säilitada jõude tasakaalu Euroopas, on METTERNICH ja CASTLEREAGH vastu Poola annekteerimisele Venemaa ja Saksi annekteerimisele Preisimaa poolt (Kaliszi leping, lk 315). BARRASI, NAPOLEONI ja LOUIS XVIII välismin **Talleyrand** (lk 297) kasutab kriisi Prantsusmaa positsiooni parandamiseks, ühinedes Briti-Austria salalepinguga Venemaa ja Preisi vastu (jaan 1815). – Tänu NAPOLEONI tagasipöördumisele Elbalt jõuavad riigid kompromissile.

Juuni 1815 Viini kongressi akt. Selle alusel taastatakse 5 suurriigi tasakaal.

Prantsusmaa jääb 1792. a piiridesse, teda kontrollib „keskmise suurusega riikide rühm“: Rootsi personaalunioonis Norraga; uus Ühendatud Madalmaade kuningriik, Savoia arvel suurenenud Sardiinia-Piemonte kuningriik.

Suurbritannia personaalunioonis uus Hannoveri kuningriigiga ning Malta, Tseiloni, Kapi koloonia ja Helgoland'i omanikuna on **tegelik võitja**.

Venemaa omandab kongressi-Poola (oma põhiseadusega) ning tõuseb tugevaimaks mandri-Euroopa riigiks.

Austria loobub Habsburgide Madalmaadest (Belgia) ja Ees-Austriast, vastutasuks saab Galitsia, Ülem-Itaalia ja Dalmaatsia. Austriale kuulub pol ülemvõim restaureeritud Itaalias, ta kasvab paljurahvuselise riigina Saksamaast välja, pretereerib aga juhtrollile Saksa Liidus.

Preisimaa lepib Saksimaa jagamisega ning saab hüvituseks Reini provintsi ja Westfaali, lõhestatakse aga seeläbi kaheks majanduslikult ja konfessionaalselt erinevaks osaks. Preisimaa võtab enda peale Prantsusmaa-vastase „vahi

pidamise Reinil“ ja „kasvab Saksamaa südame suunas“.

Šveitsile garanteeritakse „igavene neutraliteet“. Uue põhiseaduse alusel (aug 1815) tekib oma (esiajaloo tagurlike) põhiseadustega 22 kantoniist koosnev riikide liit.

Saksamaa ümberkorraldamine

Vabahärra VOM STEINI, E. M. ARNDTI ja JOSEPH GÖRRESI (lk 310) ümber koondunud patriooidid soovivad rahv Saksa keisrriiki. Preisi-Austria dualism ja vürstide suveräänusastutlused (partikularism) ei lase tekkida tugevama riigivõimul; seetõttu ei reformita ei keisririiki ega peeta kinni restauratsiooni põhimõtet, vaid kinnitub sekularisatsioon (lk 307).

METTERNICH teostab oma ettekujutuse juunis 1815 Saksa Liidu aktis, „Saksamaa sisenise ja välise julgeoleku ja sõltumatuse ja Saksa riikide haavamatuse säilitamiseks“ (art 2).

1815–66 Saksa Liit. See koosneb 39 liikmest (35 vürsti, nende seas Suurbritannia [Hannover], Taani [Holstein] ja Madalmaade [Luxemburg] kuningas). Austria ja Preisimaa kuuluvad liitu vaid osaga oma riigi territooriumist. – **Liidupäeva Frankfurdis** (alaline saadikute kongress Austria eesistumisel) võib tähtsate otsuste langetamiseks laiendada **Liidukoguks**. Rahvaesindus puudub. Liidu otsused (kahe kolmandiku hääletenamusega või ühehäälselt) on kohustuslikud valitsustele, mitte nende alamatele. Sõja korral võtab kaitse enda peale **Liiduar mee** (üksikute liikmesriikide sõjavägedest). – Lib mõõndusena näeb art 13 ette „Liidumaade põhiseadused“.

Riikide solidaarsuse süsteem

Pietistlike-romantistlike ringkondade mõju all visandab ALEXANDER I programmi religiooni, rahu ja õigluse kaitseks.

Septembris Püha Liidu asutamine: õigeuskliku Venemaa, katoliku Austria ja protestantliku Preisimaa monarh kohustuvad valitsemis oma riigis kristlik-patriariaalselt, „järgides Pühakirja sõnu“ (art 1), ja olema välispoliitikas solidaarsed. Oma vastutusest Jumala ees (**valitseja Jumala armust**) tuletavad nad õiguse **sekunda** igasuguste rahv ja lib püüdluste vastu. Püha Liiduga ühinevad kõik Euroopa monarhid (peale paavsti, Inglise printsregendi ja Türgi impeeriumi sultani).

Tähendus. Poliitiliselt ebaselgelt formuleeritud „trooni ja altari liit“ paneb aluse uusaja esimesele rahvusvahelisele rahuorganisatsioonile. METTERNICH kasutab Püha Liitu oma konservatiivse poliitika võimuinstrumentina. Suurbritannia parlament lükkab tagasi igasuguse interventsiooniõiguse; Inglismaast kujuneb liberaalne demokraatide varjupaik.